

ULOGA OBRAZOVANJA U SMANJENJU POSLJEDICA SIROMAŠTVA NA DJECU U ZEMLJAMA U TRANZICIJI

**Međunarodna znanstvena konferencija
10. znanstveni skup »Pedagoška
istraživanja i školska praksa«
Beograd, 15. - 16. studeni 2007.**

Međunarodna znanstvena konferencija »Uloga obrazovanja u smanjenju posljedica siromaštva na djecu u zemljama u tranziciji« održana je u Beogradu od 15. do 16. studenog 2007. godine u organizaciji Instituta za pedagoška istraživanja i Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju iz Beograda.

Ciljevi konferencije bili su: (1) omogućiti razmjenu znanstvenih spoznaja o posljedicama koje siromaštvo ostavlja na razvoj djeteta, (2) raspravljati o mogućnostima ostvarivanja kvalitetnijeg obrazovanja radi ublažavanja posljedica siromaštva na djecu u zemljama u tranziciji, te (3) povećati svijest kod stručnjaka koji se bave obrazovanjem o specifičnim potrebama siromašne djece uzimajući u obzir širu definiciju siromaštva koja uključuje i koncept socijalne isključenosti.

U radu konferencije aktivno su sudjelovali znanstvenici i sveučilišni nastavnici iz zemalja u tranziciji: Bosne i Hercegovine, Bugarske, Hrvatske, Makedonije, Rumunjske, Slovenije, Srbije, Turske, te Italije i Velike Britanije, uglavnom istodobno i suradnici organizacija civilnog društva.

Izlaganja su bila podijeljena u tri veće tematske cjeline koje su obuhvaćale razmatranje društvenih aspekata obrazovanja i siromaštva, načine utjecaja siromaštva na razvoj

djeteta te ulogu obrazovnih ustanova (vrtića, škole, fakulteta) u ublažavanju posljedica siromaštva na djecu.

Rad se odvijao kroz deset tematskih sekcija s ukupno 93 izlaganja. Opseg prezentacija govori u prilog aktualnosti teme siromaštva i socijalne isključenosti u tranzicijskim zemljama, kao i potrebi znanstvene zajednice da se uključi u javnu raspravu o siromaštvu i istraživačkim nalazima doprinese promišljanju o smjerovima rješavanja problema.

Tematske sekcije bile su slijedeće: Uzajamni utjecaj obrazovanja i siromaštva u zemljama u tranziciji; Obrazovne strategije za smanjenje siromaštva; Siromaštvo i mogućnosti za obrazovanje u zemljama u tranziciji; Načini djelovanja siromaštva na razvoj djece i mladih: siromaštvo i školsko postignuće; Načini djelovanja siromaštva na razvoj djece i mladih: siromaštvo i socio-emocionalan razvoj; Socio-ekonomski status i obrazovna funkcija obitelji; Uloga školskih i vanškolskih aktivnosti u ublažavanju posljedica siromaštva na djecu; Uloga predškolskih ustanova u ublažavanju posljedica siromaštva na djecu; Kultura siromaštva, nametnuto siromaštvo i inkluzivno obrazovanje te Pedagoški i didaktički aspekti obrazovanja, školovanja i uključivanja socijalno ugrožene djece.

Početna izlaganja bila su usmjerena na pregled teorijskih pristupa siromaštvu, od kulturalističkih, teorija društvene stratifikacije i novih paradigmi koje definiraju siromaštvo u skladu s pronalaženjem inovativnih rješenja suzbijanja ovog problema u postindustrijskom društvu. Dan je pregled kriterija i indikatora koji određuju standarde apsolutnog i relativnog siromaštva, kao i sve češće uziman u obzir kriterij subjektivnog siromaštva. Većina autora spomenula je koncept socijalne isključenosti koji podrazumijeva nezaposlenost (marginalizacija na tržištu rada), siromaštvo i socijalnu izolaciju, odnosno isključenost se poima kao začarani krug ovih triju sastavnica. Predstavljena je definicija socijalne isključenosti kao procesa u kojem su pojedinci gurnuti na sam rub društva i spriječeni da u potpunosti sudjeluju u društvenim tokovima zbog svog siromaštva ili zbog odsustva osnovne stručne kvalifikacije i mogućnosti permanentnog obrazovanja ili uslijed diskriminacije. Zbog toga su udaljeni od poslovnih, dohodovnih i obrazovnih mogućnosti kao i od socijalnih mreža i društvenih aktivnosti.

Zanimljivo je bilo i zapažanje o posljedicama dugotrajne socijalne isključenosti koja ima tendenciju da razvija supkulturu siromaštva kao posebnog sustava vrijednosti koji s jedne strane predstavlja adaptaciju, a s druge strane reakciju socijalno isključenih pojedinaca i grupa na svoj kulturni, socijalni i ukupni društveni položaj.

Obrazovanje se, naravno, spominje kao ključni čimbenik za socijalno uključivanje. Obrazovanje utječe na socijalno uključivanje kroz obrazovno postignuće i stručnu kvalifikaciju koji su pretpostavka za ulazak na tržište rada, dakle, pripadanje radnoj i društvenoj sredini, odnosno aktivnoj participaciji u suvremenom društvu. Govorilo se kako društvene promjene koje se odvijaju u tranzicijskim zemljama nisu moguće bez promjene u kolektivnoj svijesti o značenju vrijednosti rada i obrazovanja kao osnovama društvene promocije, ali u isto vrijeme i značaju tih vrijednosti u pogledu ukupnog društvenog razvoja.

Uloga obrazovanja u smanjenju posljedica siromaštva na djecu u zemljama u tranziciji

Zemlje u tranziciji suočene su sa zahtjevima tržišne ekonomije koja pretpostavlja neka nova znanja i vještine, nove kvalifikacije i nove obrazovne vrijednosti u smislu aktivnog i cjeloživotnog obrazovanja koje priprema pojedinca na prilagodbu tržišnim promjenama i zahtjevima.

U tom smislu Zoran Avramović i suradnici s Instituta za pedagoška istraživanja u Beogradu upozoravaju na neusklađenost između kadrova koje »proizvodi« škola i potreba tržišta rada u Srbiji. Oni obrazovanje i stjecanje konkurentnih stručnih kvalifikacija, koje povećavaju mogućnosti zapošljavanja, vide u funkciji smanjivanja siromaštva stanovništva tranzicijskih zemalja.

Tanja Ranković iz Tima potpredsjednika Vlade Srbije za smanjenje siromaštva upozorava kako niska i neadekvatna razina obrazovanja spada u glavne uzroke siromaštva. Gotovo 70% siromašnih čine građani s osnovnom ili nezavršenom srednjom školom. Osobe koje rano napuste školovanje imaju manje mogućnosti za zapošljavanje, podložnije su rizičnom ponašanju i češće postaju korisnici socijalnih programa. Njihove analize pokazuju da je za državu isplativije ulaganje u obrazovanje siromašnih kroz razne načine podrške za završetak školovanja i stjecanje kvalifikacija, nego u trajne programe održavanja socijalne zaštite za nekvalificirane, teško zapošljive nezaposlene osobe. Tim za implementaciju Strategije za smanjenje siromaštva Srbije intenzivirao je svoje aktivnosti u smjeru uvođenja specifičnih sustavnih mjera za smanjenje osipanja i poboljšanja obrazovnog statusa siromašne djece. Jedna od predloženih mjera jesu stipendije za školovanje siromašne djece uz mentorstvo. Stipendiranje uz mentorstvo znači osigurati pristup obrazovanju (novac za osnovne potrebe za školovanje) i voditi dijete (pomoć i podrška) kroz školski sustav na individualan način. Mjera je zamišljena tako da može odgovoriti na potrebe uključivanja najugroženije djece iz opće populacije, ali je i dovoljno osjetljiva na potrebe pojedinih etničkih skupina kao što su Romi. Tanja Ranković smatra kako bi uvođenje ovakve mjere u sustav poticajno djelovalo da što veći broj siromašne djece završi školovanje. Time bi bili stvoreni preduvjeti za povećanje mogućnosti zapošljavanja, njihovog socijalnog uključivanja i prekidanja začaranog kruga siromaštva. Prema podacima, oko 10% djece u Srbiji je siromašno, a 10% živi neposredno iznad linije siromaštva. Najugroženija etnička skupina jesu Romi i uključivanje romske djece u obrazovni sustav predstavlja najveći izazov.

Sofija Arnaudova s Instituta za socijalni rad i socijalnu politiku pri Filozofskom fakultetu u Skopju predstavila je uspješan program stipendiranja i mentorskog rada s romskom djecom, odnosno studentima u Makedoniji. Romi čine 2,66% od ukupnog broja stanovništva u Makedoniji i ta etnička skupina je u najnepovoljnijem socijalnom i ekonomskom položaju. Među Romima iznad 15 godina starosti 24% je nepismeno, 30% nije završilo osnovno obrazovanje, 33% ima samo osnovno obrazovanje, a 9,2% završilo je srednjoškolsko obrazovanje. Nisko obrazovno postignuće među Romima uzrok je njihove stope nezaposlenosti od 75%, i udjela od 12% u ukupnom broju korisnika socijalne pomoći. Podaci iz Makedonije pokazuju kako ne samo da odrasli siromašni Romi nemaju

adekvatno obrazovanje, već i većina njihove djece ne pohađa školu. Time je uvećana mogućnost da i sami ostanu siromašni. Veće učešće Roma u srednjem i visokom obrazovanju povećat će mogućnosti za zapošljavanje, poboljšat će životne uvjete i utjecat će na stopu nezaposlenosti u broju korisnika socijalne pomoći među Romima. Makedonija je 1997. godine, uz financijsku podršku udruga civilnog društva, započela program stipendiranja i mentorskog rada s romskim studentima, što je rezultiralo povećanjem broja studenata s 10 u šk. god. 1994./95. na 87 u šk. god. 2001./02. Program je utjecao na uspješnost završavanja studija. Do kraja 2005./06. godine 10 studenata je na završnoj godini studija, a dva studenta su diplomirala. Mentorstvo podrazumijeva pomoć, podršku i vođenje studenata kroz fakultetski program i obveze. Mentor može biti student ili visokoškolski nastavnik koji se odlučio uključiti u program mentoriranja romskih studenata. Iskustvo u realizaciji programa pokazalo je kako romski studenti radije biraju nastavnike-mentore za mentoriranje i vođenje kroz studij.

Ivan Trajkov, također s Instituta za socijalni rad i socijalnu politiku pri Filozofskom fakultetu u Skopju, prikazao je rezultate istraživanja kojem je cilj bio utvrditi koji su razlozi iznimno velikog broja isključivanja romske djece iz obrazovnog sustava (od 7 868 upisane djece Roma, samo njih 600 završilo je osnovnu školu). Ispitanici su bili roditelji romske djece. Rezultati su pokazali kako 49,3% roditelja smatra da je siromaštvo glavni uzrok napuštanja škole; 21,01% roditelja smatra da je to niska obrazovna razina samih roditelja; 12,04% roditelja reklo je da je glavni razlog napuštanja škole potreba da se djeca uključe na tržište rada kako bi obitelj preživjela; 5,32% ispitanika smatra kako je glavni faktor nedovoljan broj škola; a, 12,04% kao najveći problem vidi nizak stupanj zainteresiranosti roditelja za obrazovne potrebe djece.

Tijekom konferencije nekoliko je izlaganja bilo posvećeno razmatranju povezanosti socijalnog statusa i obrazovnog statusa roditelja i školskog uspjeha djece. Istraživanja ukazuju na to da djeca roditelja nižeg obrazovanja i slabijeg materijalnog statusa ostvaruju slabije ocjene te rjeđe dostižu više stupnjeve obrazovanja.

Snežana Medić s Filozofskog fakulteta u Beogradu govorila je o obrazovanju odraslih (siromašnih) u funkciji smanjivanja posljedica siromaštva na djecu. Obrazovanje odraslih (naravno, uz adekvatno zapošljavanje!) ima izravan utjecaj na socijalni, kulturni i materijalni kontekst u kojem dijete odrasta, povećava se motivacija djeteta za obrazovanjem, mogućnosti socijalnog uključivanja i osnaživanja djeteta.

Lejla Kafedžić i Lejla Hodžić s Filozofskog fakulteta u Sarajevu predstavile su Bosnu i Hercegovinu, također, kao zemlju koja se suočava s mnogim izazovima u procesu tranzicije i postizanja vlastitog prosperiteta. Studije koje govore o strategijama razvoja BiH vide kvalitetno obrazovanje kao pokretačku snagu za proces izlaska iz krize. Najnovija istraživanja pokazuju kako je u BiH 20% stanovništva siromašno. Siromaštvo pak predstavlja jednu od najvećih prepreka u obrazovanju djece. Naime, iako je školovanje besplatno, ono je nužno popraćeno dodatnim troškovima. Svi roditelji nemaju mogućnost osigurati sve

Uloga obrazovanja u smanjenju posljedica siromaštva na djecu u zemljama u tranziciji

udžbenike, školski pribor, prijevoz do škole i ostale potrebne stvari svojoj djeci. Ponekad se događa, da roditelji zbog nezaposlenosti, nemogućnosti da ostvare socijalnu i zdravstvenu zaštitu, nedostatka novca, biraju rad njihove djece na štetu školovanja. Ta situacija je češće izražena u romskoj populaciji. Navode da je prevladavanje siromaštva, problema, barijera i nejednakosti u obrazovanju moguće učiniti kroz proces inkluzije. Proces inkluzije podrazumijeva stvaranje inkluzivne kulture, odnosno zajednice pa samim time i »škole za sve«. Zaključuju kako je obrazovanje ljudsko pravo, kao i ključni faktor u smanjenju siromaštva i smanjenju korištenja djece kao radne snage, te nužno oruđe za postizanje ciljeva jednakosti, mira, demokracije, tolerancije i razvoja.

Marijan Blažič i Dolores Modic s Pedagoškog fakulteta u Ljubljani upozoravaju kako *de jure* slobodno i otvoreno školstvo za sve nije dovoljno. Smatraju kako je izuzetno važno primijeniti i druge mjere koje osiguravaju jednake mogućnosti obrazovanja za svu djecu, a posebno za siromašnu djecu ili djecu različitog iskustva (npr. druge etničke pripadnosti i sl.). Mjere koje predlažu su fondovi za udžbenike, stipendije za učenike i studente, dotacije i sl.

O dječjem siromaštvu u Hrvatskoj, stanju i potrebama govorile su Marijana Kletečki Radović i Olja Družić Ljubotina sa Studijskog centra socijalnog rada, Pravnog fakulteta u Zagrebu. Upozorile su na činjenicu da skupina djece i mladih osoba u dobi između 0 i 24 godine, čine jednu od skupina s najvećim rizikom od siromaštva u Hrvatskoj. Predstavile su model rada u zajednici koji karakterizira suradnja svih značajnih institucija lokalne zajednice (škole, centra za socijalnu skrb, doma zdravlja, lokalne uprave). Primjenom navedenog modela pokazalo se da škola u suradnji s centrom za socijalnu skrb ima velik potencijal za provođenje programa pomoći i podrške djeci iz siromašnih obitelji. Doprinos ovog rada je u pristupu dječjem siromaštvu i smanjivanju posljedica siromaštva iz perspektive socijalnog rada. S našeg Studija na konferenciji je sudjelovao i Teo Matković koji je izložio rad o povezanosti rizičnih ishoda u obrazovnom sustavu (nezavršavanje srednje škole, neupisivanje visokog obrazovanja) s obrazovanjem i materijalnim kapitalom obitelji u Hrvatskoj. Upozorio je da je za što sigurniji ulazak (i ostanak) u srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje djece iz siromašnih obitelji nužno što ranije uključiti djecu u obrazovni proces. Početak uspješnog obrazovanja vidi u dostupnosti vrtičkih, odnosno, predškolskih programa siromašnoj djeci.

Zanimljivo i poticajno izlaganje, Ljiljana Bogoeva Sedlar s Fakulteta dramskih umjetnosti u Beogradu, započela je s kritikom teme konferencije koja govori o ublažavanju posljedica siromaštva. Kritika je bila usmjerena na sve strukture društva i znanost koji uglavnom posvećuju pažnju i govore o posljedicama siromaštva i kako pronaći rješenja za ublažavanje već nastalih problema. Govori kako pristup koji u prvi plan stavlja posljedice siromaštva udaljava, kako društvo, tako i pojedince, od istinskog problema, a to je sve ono što uzrokuje stvaranje siromaštva. Ukazuje na probleme tranzicijskog procesa i novostvorenih tržišnih vrijednosti kojima težimo kao društvu, a koji su izvor i uzrok

osiromašenja dijela stanovništva, kao i udaljavanja od istinskih vrijednosti. Govori o »demokratskom imperijalizmu« i upozorava na razorne posljedice koje tranzicijska etika ima u odnosu na djecu i mlade, za što navodi primjer bogatih zemalja Europe i SAD-a. U duhu tranzicijskog procesa djeca se od malena uče promišljati o novcu, ulaganjima i kreditima za ostvarivanje sigurne budućnosti, uči ih se biti »stvarateljima novca«, a udaljava od socijalnih i društvenih vrijednosti.

Iako je ova kritika možda preradikalna, izlaganje Ljiljane Bogoeve Sedlar izazvalo je snažno odobravanje publike, uglavnom nastavnika obrazovnog sustava od predškolskog do visokoškolskog, koji svakodnevno ulažu svoje znanje i entuzijizam za poboljšanje uvjeta školovanja za svu djecu i mlade, pa tako i one siromašne. Promišljanje o načinima i mjerama borbe protiv dječjeg siromaštva, kao i dostupnosti višeg stupnja obrazovanja za djecu koja žive u nepovoljnim socio-ekonomskim uvjetima, nije samo odgovornost i obaveza obrazovnog sustava, odnosno obrazovne politike. Da bi se riješilo pitanje siromaštva i socijalne isključenosti djece, potrebno je promišljanje i djelovanje svih činitelja koji omogućuju uspješnost borbe u cjelini. Svakako, to je društveni razvoj koji se temelji na prihvaćanju specifičnosti i potreba svih stanovnika jedne zemlje sa svim svojim karakteristikama, uvažavajući vrijednosti ljudskih prava i dobrobiti svakog čovjeka.

Na konferenciji je zaključeno kako nedostaju znanstvena istraživanja o utjecaju siromaštva na dječji razvoj u našim sredinama i načinima kojim se prenosi djelovanje siromaštva, kako bi se temeljem znanstvenih nalaza odredili odgovarajući pedagoški pristupi i mjere za smanjenje posljedica siromaštva na dječji razvoj. Iako je to točno, ova konferencija omogućila je razmjenu znanja i iskustava o mogućim načinima olakšavanja pristupa školovanju i što duljeg zadržavanja siromašne djece u sustavu s ciljem postizanja stručnog obrazovanja, a radi lakšeg uključivanja na tržište rada i socijalne participacije u društvu.

Privedila: Marijana Kletečki Radović